

Türk Süsleme Sanatında Bukağı ve Muska Motiflerinin Anlamı ve Kullanımı***Semra KILIÇ KARATAY****Özet**

Türk süsleme sanatı, binlerce yıllık tarihsel birikimin ve kültürel zenginliğin somutlaştığı en önemli örneklerden biridir. Süsleme sanatında temel yapı taşlarından biri olan motifler; yalnızca görsel bir estetik yaratma amacıyla değil, aynı zamanda halkın inançlarını, değerlerini, yaşantısını ve duygu ve düşüncelerinin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ifade ettiği düşünce yönünden önem taşıyan motifler, geleneksel anlayışın önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bukağı ve muska Türk süsleme sanatında sıkça kullanılan ve oldukça derin anlamlar içeren iki güçlü motif olarak öne çıkmaktadır. Bukağı motifi, özellikle dokuma sanatlarında ve taş işçiliğinde kullanılan, bir tür “bağlılık” simgesidir. Bukağı terim olarak bağ anlamına gelmesi nedeniyle sanatsal bağlamda bir araya gelme, bağ kurma, evlilik ve sadakat gibi kavramları ifade etmektedir. Kadın ve erkek figürleri arasında birliktelik anlamına gelen bukağı, ayrıca toplum bireylerinde sosyal düzenin parçası olma anlamını taşımaktadır. Anadolu’nun birçok farklı yöresinde, özellikle halı ve kilim gibi dokumalarda sıkça karşımıza çıkan bu motif, görsel tekrarlarla güçlendirilmiş bir birliktelik duygusu ifade etmektedir. Muska motifi ise tamamen farklı bir kültürel ihtiyaçtan doğmuş bir motiftir. Türk halk inanç sisteminde oldukça geniş bir yer tutan nazardan korunma, kötü ruhlardan sakınma, manevi sığınma gibi düşüncelerin sanat eserlerine yansımaları hali olan muska, genellikle üçgen veya dikdörtgen formlarda kullanılmıştır. Muska motifi dokumalarda, mimari bezemelerde, gümüş ve bakır işçiliğinde, hatta kıyafet ve takı tasarımlarında da yer almaktadır. Bu çalışma ile bukağı ve muska motiflerinin tarihsel süreç içerisindeki anlamları, Türk süsleme sanatındaki kullanıldıkları sanat dalları ve halk inançları ile olan bağlantıları ele alınarak çalışılmıştır. Motiflerin farklı farklı formları ve anlamları ile kazandığı önemin günümüzdeki durumu üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muska, Bukağı, Motif, İnanç, Sanat

*Semra KILIÇ KARATAY, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Aksaray/Türkiye, ORCID: 0000-0002-0773-5021

Meaning and Usage of Bukağı and Amulet Motifs in Turkish Decorative Arts

Abstract

Turkish decorative art is one of the most important examples of thousands of years of historical accumulation and cultural richness. Motifs, which are one of the basic building blocks in the art of ornamentation; not only for the purpose of creating a visual aesthetic, but also as a reflection of the beliefs, values, life, feelings and thoughts of the people. Motifs, which are especially important in terms of the thought they express, are among the important representatives of traditional understanding. In this context, bukağı and amulet stand out as two powerful motifs that are frequently used in Turkish decorative arts and contain very deep meanings. Bukağı motif is a kind of ‘commitment’ symbol, especially used in weaving arts and stonemasonry. Since the term bukağı means ‘bond’, in the artistic context it expresses concepts such as coming together, bonding, marriage and fidelity. The binding, which means unity between male and female figures, also carries the meaning of being a part of the social order. This motif, which is frequently encountered in many different regions of Anatolia, especially in weavings such as carpets and rugs, expresses a sense of unity strengthened by visual repetitions. The amulet motif is a motif born out of a completely different cultural need. The amulet, which is the reflection of ideas such as protection from the evil eye, avoidance of evil spirits, spiritual shelter, which has a very large place in the Turkish folk belief system, is generally used in triangular or rectangular forms. The amulet motif is also found in weavings, architectural decorations, silver and copper workmanship, and even in clothing and jewellery designs. In this study, the meanings of the amulet and amulet motifs in the historical process, the branches of art in which they are used in Turkish decorative arts and their connections with folk beliefs have been studied. Evaluations have been made on the current status of the importance of the motifs with their different forms and meanings.

Keywords: Muska, Bukağı, Motif, Belief, Art

Giriş

Motif, bir sanat eserinde kullanılan, tekrar eden biçimsel öğelerin ötesinde, anlam yüklü görsel bir dilin en önemli öğelerinden biridir. İnsanlık tarihi boyunca gerek ilkel topluluklarda gerekse gelişmiş uygarlıklarda motifler; bir kültürün kimliğini, inanç sistemini, sosyal yapısını ve estetik anlayışını ifade etmek için süsleme sanatında kullanılmışlardır. Türk süsleme sanatı süslemelerinde kullanılan motifler geçmişin izlerini günümüze kadar taşıyan zengin bir dilene sahiptir. Bu sanat içerisinde yer alan motifler, sadece estetik kaygılarla oluşturulmamasının yanı sıra bireylerin yaşam biçimleri, toplumsal ilişkiler, dini inançlar ve mitolojik anlatılarla iç içe geçen motifler haline gelmiştir.

Motif ise, toplumların gelenek görenek, zevk, anlayış ve inançlarını sembollerle ifade biçimidir. Motiflerin bir araya gelmesi desenleri oluşturur. Tüm bunlar da süsleme olarak adlandırılır (Sevim& Canay, s:63). Desenlere verilen isimler gerçekte örnek alınarak meydana getirildiği eşyanın veya bitkinin bazen de bir olayın adıdır” (Ürer, 1999:648-657).

Türk sanatında yer alan motifler, binlerce yıl öncesine dayanan Orta Asya kültürlerinden başlayarak, İslam öncesi ve sonrası dönemlerde şekillenmiş ve Anadolu coğrafyasına taşınarak burada yeni biçimler ve anlamlar kazanmıştır. Bukağı ve muska motifi bu anlam zenginliğinin en önemli motiflerindendir. Her iki motifte, Türk halkının tarihsel süreç içinde şekillenen sosyal yapısı, inanç sistemi ve sanata bakış açısı hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.

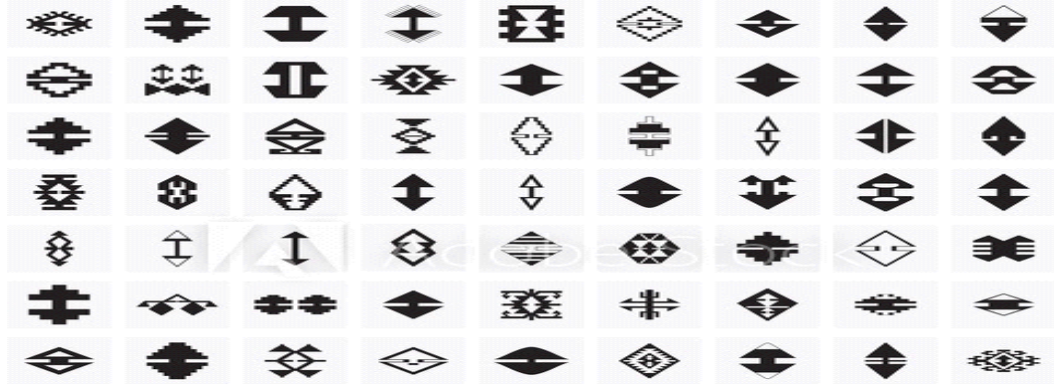
“Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra, bu dinin etkisiyle bitki motiflerini ağırlıklı olarak süslemede kullanmışlardır. (Leloğlu-Ünal, 1999: 526). Varoluş, yaşam, doğum, üreme vb. gibi insanlığın ortak döngüleri üzerine kurgulanan semboller, önceleri bu döngüler üzerine edinilen bilgileri mağara duvarlarında ve mitolojilerde gelecek kuşaklara taşıma görevi yüklenmişlerdi (Yıldırım, 2006:371).

Anadolu’da oluşan Türk halk kültürü, günlük hayatın uygulama ve değer yargılarıyla yeni bir içerik ve nitelik kazanmıştır. İslamiyet öncesi atalar kültü, tabiat kültü, gök tanrı kültü ve Şamanlık gibi eski inançlar, yeni inanç örgüsü altında devam etmiştir (Ocak, 2000: 53).

Türk halk kültüründe bolluk ve bereketle ilgili uygulamalar, son derece çeşitlilik göstermektedir. Türkler, evreni, dünyayı, insanı anlamaya, yaşamı yorumlamaya, anlamlandırmaya yardım eden bu inançlardan, günlük hayatın devam ettirebilmesinde çok önemli bir yeri olan bolluk ve bereket olgusundan yararlanmışlardır (Şenesen, 2011, s: 210).

“Bukağı” kelimesi Türkçe’de, atların ön iki ayağına takılan ve onların otlaktan uzaklaşmasını engelleyen iki halkadan oluşan ve onları birleştiren 60 cm’lik bir zincirin adıdır (Erberk, 2002: 76).

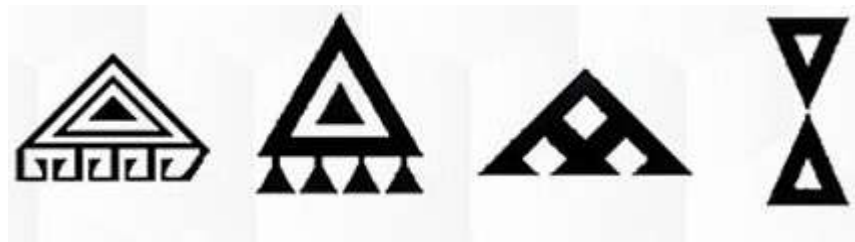
Kelime anlamına da bakınca bukağı motifinin çıkışı da bize bağlılığı simgelediğini göstermektedir. Sonsuza kadar birlikteliği simgeleyen bu motifin, farklı yorumları bulunmaktadır. Aynı zamanda Bukağı Motifi farklı kaynaklarda değişik isimlerle de tanımlanıp, Pranga motifi gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır (Sevim ve Canay, 2013, s:64).

Şekil 1. Farklı formlarda stilize edilmiş Bukagi motifi (Erzincan vd, 2021, s:138).

Bukağı motifi, yüzeyde yalnızca bir bağ ögesi gibi görünse de aslında derin sosyal anlamlar taşımaktadır. Bu motif, toplumda bireyler arasında kurulan gönül ve hukuk bağlarının bir temsili olarak bilinmektedir. Özellikle evlilik, sadakat, beraberlik gibi kavramlarla ilişkilendirilen bukağı motifi, geçmişte ve günümüzde Anadolu kadınının el emeği göz nuru olan kilim, halı ve tekstil ürünlerinde sıkça yer almaktadır. Aynı zamanda taş işçiliği ve mimari süslemelerde de kendini gösteren bu motif, bireyin içinde bulunduğu toplulukla olan bağlarını görsel olarak anlatmaktadır.

Öte yandan muska motifi, insanın varoluşsal korkularına karşı geliştirdiği bir tür sembolik savunma biçimidir. Muska, sadece bir motif değil; aynı zamanda halk arasında kutsallık atfedilen, dini metinler ya da dualar içeren küçük tılsım nesneleridir. Genellikle üçgen ya da dikdörtgen biçimde olan bu nesneler, bireyin kendini tehlikelerden, nazardan, kötü enerjilerden korumasına yardımcı olan araçlar olarak düşünülmektedir. Bu inanç, zamanla süsleme sanatlarına da yansımış ve muska motifi, halı, kilim, duvar süslemeleri, giysi detayları, takı gibi birçok alanda kullanılan önemli motiflerden biri olmuştur.

Şekil 2. Farklı formlarda stilize edilmiş Muska motifi

Bu iki motifin anlam dünyası, sadece bireysel deneyimlere değil, aynı zamanda kolektif bir kültürün kodlarına işaret etmektedir. Bukağı motifiyle toplumsal düzen, aile birliği ve sosyal bağlılık; muska motifiyle ise koruma, inanç, tılsım ve metafiziksel güvenlik arayışı ön plana çıkmaktadır. Böylece sanat yalnızca estetik bir ifade değil, aynı zamanda insanın kendini ve çevresini anlamlandırma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Süslemelerde

kullanılan motiflerin yalnızca süsleme unsurları olarak değil aynı zamanda halkın sosyal yapısının, psikolojik eğilimlerinin ve dini inançlarının da bir yansıması olmuştur.

Motiflerin sadece estetik değerleri değil aynı zamanda özellikle halk kültüründe var olan anlamları ile önem taşımaktadır. Örneğin bukağı motifi evliliğin birliğini simgelerken, muska motifi bireyin ruhsal güvenliğini sağlamak amacı ile kullanılan motiftir. Bu motifler hem bireysel hem toplumsal düzlemde anlam üretmektedir.

Motiflerin şekillenişinde etkili olan kültürel düşünceler örneğin nazar inancı, evlilik adabı, koruma inançları gibi düşünceler motiflerin kullanımı ve seçiminde en önemli etkindir. Motiflerin halk arasındaki kullanımı, bu kültürel düşüncelerin görsel dile aktarımı şeklinde değerlendirilmektedir. Açık veya örtük biçimde halk kültüründe bilinen bu motifler, birey-toplum ilişkisinin ifade edilmesinde de iletişim aracı olarak kullanılmaktadır.

Bukağı ve muska motifleri, Türk süsleme sanatlarında her ne kadar farklı anlam dünyalarına sahip olsa da, benzer temalar etrafında şekillenmiş ve halk kültüründe derin izler bırakmıştır. Her iki motif de, halkın inanç sistemleriyle iç içe geçmiş, tarihsel olarak önemli anlamlar yüklenmiş ve görsel estetik olarak birbirini tamamlayıcı motifler arasındadır.

Bukağı motifi, genellikle iki ucu birbirine bir “bağ” şeklinde tasarlanmıştır. Bu basit form anlam bakımından önem taşımaktadır. Motifin biçimsel özelliği, toplumsal düzeni ve insan ilişkilerinin bağlayıcı özelliğini simgelemektedir. İki ucu bağlayan çizgi, sosyal bağların ve birlikteliğin sembolü olarak bilinmektedir. Bu motif evlilik, bağ kurma gibi anlamları bakımından özellikle Anadolu halk sanatlarında sıkça yer almakta olup, geleneksel halı, kilim, dokumacılık, ahşap ve taş işçiliği gibi birçok sanat dallarında süsleme ögesi olarak kullanılmıştır.

Bukağı motifi, tarihsel olarak çok yönlü bir kullanım alanına sahip olmuştur. Osmanlı döneminden günümüze kadar, özellikle Türbe ve Camii süslemelerinde yer alan bukağı, hem fiziksel hem de manevi bir birliktelik simgesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca, geleneksel tekstil sanatlarında kadın figürleriyle ilişkilendirilen bukağı, kadının toplumsal rolünü ve evlilikteki sorumluluklarını ifade etmektedir denilebilir.

Muska motifi, bir tür koruma ve savunma sembolüdür. Halk inançlarında nazar, kötü ruhlardan korunma, tılsımlar ve dualar gibi unsurların birleşimiyle ortaya çıkmış olan muska motifi, Türk süsleme sanatında sıklıkla karşımıza çıkan motiflerdendir. Muska, şekil olarak genellikle üçgen veya dörtgen formunda tasarlanmış ve bazen farklı motiflerle bir arada desen kompozisyonunu oluşturmaktadır.

Muska, yalnızca bir fiziksel obje olmaktan çok daha fazla anlam taşır. Özellikle nazardan korunma, kötü ruhlardan uzak durma gibi halk inançları, bu motifin sosyal ve kültürel

önemini ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, muska motifinin süsleme sanatı ile ilişkilendirilmesi, halkın hayatındaki manevi unsurların, günlük yaşamda nasıl bir estetik değerle iç içe geçtiğini göstermektedir. Köy yerleşimlerinde ve kentsel alanlarda muska, genellikle taş duvarlarda, kapı tokmaklarında, gümüş takılarda ve kıyafetler üzerine asılmaktadır.

Bukağı ve muska motifleri arasında bir bağ bulunmaktadır. Her iki motif de halkın bilincinde yer edinmiş motifler olup, zaman içinde farklı coğrafyalarda ve kültürel bağlamlarda çeşitli biçimler almış ve halk kültüründe bir bağ oluşturma, insanı koruma ve toplumsal düzeni sağlama gibi düşüncelerin ifade edilmesinde kullanılan önemli motiflerden olmuşlardır. Toplumun manevi dünyasını şekillendiren önemli motiflerden olan bukağı ve muska, süsleme sanatlarında sadece görsel estetik değil, aynı zamanda derin bir anlam taşıyan öğelerden olmuşlardır. Bukağı, bireyleri ve toplumu bir araya getiren, güçlü bağlar kuran bir anlam taşırken; muska, bireyleri kötü enerjilerden, zararlardan koruyan anlamı taşımaktadır. Süsleme sanatlarının desen kompozisyonunda bukağı ve muska motifinin birlikte kullanılması birlikteliğin, beraberliğin gözden, nazardan ve kötü insanlardan korunması anlamı taşımaktadır.

Bukağı ve Muska motifinin kullanıldığı örnekler

Görsel 1. Muska motifli örgü çorap örnekleri (<https://tr.pinterest.com/pin/> 15.05.2025).

Görsel 2. Bukağı motifli kilim dokuma örnekleri (Kılıç Karatay, 2024, s: 83-85)

Sonuç

Türk süsleme sanatında yer alan bukağı ve muska motifleri, kültürel ve dini öğelerle yoğrulmuş, anlam yüklü semboller olarak, halkın yaşam biçimi, inançları ve estetik anlayışını yansıtan önemli motiflerdendir. Bu motifler, yalnızca görsel öğeler olmaktan öte, sosyal düzeni, güvenliği ve manevi dengeyi sağlayan birer kültürel öğelerdendir. Bukağı motifi, toplumsal bağları, birlikteliği ve sadakati simgelerken; muska motifi, kötü ruhlardan korunma, nazardan sakınma ve manevi güvenlik arayışını temsil etmektedir. Bu motifler, zamanla halkın yaşamını şekillendiren, toplumların duygu ve düşüncelerinin yansıtılmasında kullanılan bir dil olarak kullanılmıştır. Hem estetik hem de işlevsel bir anlam taşıyan bu motifler, geleneksel el sanatlarında, özellikle halı ve kilim dokumacılığında, taş işçiliğinde, gümüş ve takı sanatı gibi birçok sanat dallarında kullanılan motiflerden olmuş ve halkın gündelik hayatında önemli bir yer tutmuşlardır. Türk süsleme sanatının kültürel bağlamdaki önemini gösteren motifler arasında yer alan bukağı ve muska motifleri halkın toplumsal bağları ve manevi duygu, düşünceleri ifade edebilmesinde kullanılan önemli motiflerden olmuştur. Bu motifler eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde birçok sanat dallarında kullanılarak kültürel anlam ve değerini koruyabilmekte ve canlı tutmaktadır.

KAYNAKLAR

ERBEK, Mine (2002). Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri. Ankara: Kültür Bakanlığı,

ERZİNCAN Aysun, YILDIZ Nurcan, ERKEN Elif, PARLAK Demet, AKBAK Seda, EVREN Burak, EBEOĞLU Sena, ARSLAN Melek, MERCİN Levent (2021). Anadolu Kilim Motiflerinin Sofra Seramiklerine Yansıması, Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1

KILIÇ KARATAY Semra (2024). Osmaniye Yahya Mazlum Halk Eğitim Merkezi'nde Bulunan Dokuma Atölyesinde Dokunan Düz Dokuma Örnekleri, Atatürk üniversitesi Sanat ve Yorum Dergisi,

LELEOĞLU, Serap Ünal (1999) "Anadolu Türk Sanatında Natürmort Benzeri Düzenlemeler ve Türk Halı Seccadelerindeki Yankıları". Erdem Dergisi

SEVİM Kadir, CANAY Ayla (2013).Anadolu' da Üretilen Kilim Motiflerinden Bukağı Motifi ve Bu Motifden Çıkan Seramik Çalışmalar, İDİL, Cilt 2, Sayı 6

ŞENESEN OKUŞLUK Refiye (2011).Türk Halk Kültüründe Bolluk Ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Folklor/Edebiyat Dergisi, Cilt: 17 Sayı: 66

ÜRER, Harun (1999). Emirdağ Afyon Yöresi Düz Dokuma Yaygı Geleneği Ve Bindallı Motifli Kilimler. C. X, T.C. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara

YILDIRIM, L., (2006). “Geleneksel Sanattan Günümüz Tekstil Sanatına Sembolizm Olgusunun Değişimi”, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, 16-17 Kasım, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Cilt: 1, İzmir.